

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ПОСТОЈАЊА И РАДА ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ

Сазнања о историјском развоју једнога народа и његове државе, до којих се долази научно истраживачким радом, саопштавају се широкој јавности најчешће публикавањем научних радова синтетичког карактера, или у виду монографија и аналитичких радова о одређеним временским периодима, појединим догађајима и личностима, који су од посебног значаја за токове и путеве тога развоја.

Други, специфичан вид упознавања резултата научноистраживачког рада, чији је циљ да се историјски догађаји сазнају и доживе визуелно, посматрањем најразноврснијих материјала, као што су: писана документа, археолошки и етнографски предмети, уметнички радови (слике, скулптуре и др.), фотографије, карте, цртежи, књиге и други најразноврснији дводимензионални и тродимензионални предмети, обавља се преко музеја. Они по свом карактеру могу бити општег типа тј. комплексни, какви су историјски музеји, који време и догађаје из историје одређеног народа или државе приказују на основу комплексних материјала, или специјализовани музеји, чији је садржај одређена дисциплина — археологија, уметност, етнологија, техника и друге.

Историјски музеји, од којих су многи и код нас и у свету створени после II светског рата, да би могли обавити своју основну функцију — да преко изложених експоната омогуће посетиоцу свеобухватно визуелно сагледавање како политичке, тако и економске, војне и културне историје, користе се у оквиру својих еспозиција и материјалима који чине основу садржаја специјализованих музеја, али искључиво као материјалом којим се илуструје и тумачи одређена епоха, догађај или личност. „За музеј историјског типа од битног је интереса из области ликовне уметности пре свега онај ликовни материјал (историјска композиција, историјски портрет и слично) који најбоље илуструје одређену историјску појаву. Врста народне ношње у оквиру развоја облика народног живота битна је за једну историјску тему пре свега са становишта стандарда друштвених класа, промена у навикама, производњи материјала. Овде је реч, према томе, о коришћењу разноврсног материјала за илустрацију и тумачење одређених историјских тема, без претензија да се улази у све облике и специфичности тога материјала”¹.

Богата историјска прошлост српског народа и његове државе, која је од досељавања на Балканско полуострво до данашњих дана доживљавала бројне трансформације све док победом оствареном кроз народноослободилачку борбу и социјалистичку револуцију у току II светског рата 1941—1945. године није створна слободна социјалисти-

¹ Средњорочни програм рада, Историјског музеја Србије 1981 — 1985. године: Београд, 1980, стр. 7.

чка и самоуправна република — Социјалистичка Република Србија, као саставни и равноправни део Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, наметнула је потребу да се и у СР Србији приступи формирању једног комплексног историјског музеја републичког значаја.

До формирања таквог музеја није дошло одмах у првим послератним годинама, али је мишљење о његовој потреби постајало све изразитије. Непосредна иницијатива за формирање Историјског музеја Србије потекла је од Извршног комитета ЦК СК Србије, који је, на седници одржаној 24. XI 1962. године, после претходно обављене шире стручне дискусије закључио „да је Србији, с обзиром на особеност њеног развика и посебне индивидуалности српског народа, потребан један историјски музеј, и то у Београду“.²

На реализацију поменуте иницијативе није се дуго чекало. Већ 11. II 1963. године³ Савет за културу НР Србије усвојио је Предлог, а 20. II 1963. године Извршно веће Народне скупштине Народне Републике Србије донело је Уредбу оо снимању Историјског музеја Србије,⁴ са седиштем у Београду. Решењем Извршног већа, од 25. IV 1963. године, за првог управника новооснованог Музеја постављен је Едиб Хасанагић, дотадашњи директор Завода за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета у Србији.

Приликом оснивања Музеја договорено је да треба да буде музеј општег типа, са задатком да тематски обухвати све важније процесе значајне за упознавање историје Србије (друштвена кретања у политичком и привредном развиту, културна стремљења и развитак научне мисли), а нарочито прогресивна и револуционарна друштвена кретања, да их научно сагледа и музеолошки презентира полазећи од њихове органске повезаности и узајамне условљености.

Полазећи од овако постављеног задатка Савет Музеја⁵ је, у сарадњи са Одељењем историјских наука Филозофског факултета у Београду, после консултовања већег броја научних радника и музејских стручњака, разрадио и усвојио концепцију⁶ Историјског му-

² Извод из записника са седнице Извршног комитета ЦК СК Србије од 24. XI 1962, Зборник Историјског музеја Србије бр. 5, Београд, 1968, стр. 125.

³ „Просветни преглед“, Београд, 12. II 1963.

⁴ „Сл. гласник НРС“, бр. 8, Београд, 2. III 1963.

⁵ Решењем Извршног већа СР Србије бр. 462 од 18. XII 1964. године именован је Привремени савет Историјског музеја Србије у саставу: председник Савета Радовановић Милија, председник Комисије за друштвени надзор СР Србије, и чланови: Вучо др Никола, професор Економског факултета у Београду; Замуровић Стојан, професор, председник Комисије за народности Извршног одбора Покрајинског одбора ССРН Војводине; Лукић Марија, кустос Историјског музеја Србије; Самарџић др Радован, ванредни професор Филозофског факултета у Београду; Смајевић Василије, председник Комисије за историју СКЈ Централног комитета СК Србије; Трифуновић др Лазар, управник Народног музеја у Београду; Фирковић др Сима, доцент Филозофског факултета у Београду и Хасанагић Едиб, управник Историјског музеја Србије.

⁶ За сталну сарадњу са Музејом и за сарадњу на изради елабората о концепцији Музеја, Одељење историјских наука Филозофског факултета у Београду формирало је комисију у саставу: др Реља Новаковић, председник и чланови: др Радован Самарџић, др Сима Фирковић, др Јован Милићевић и др Ђорђе Кнежевић.

зеја Србије.⁷ Концепцијом је утврђено, сагласно Уредби о оснивању да ће Музеј проучавати историјске периоде: 1. средњи век (време од досељавања Словена на Балканско полуострво, почетком VII века, до пада средњовековне српске државе под турску власт, 1459. године); 2. период стране власти (који почиње турским освајањима Србије, средином XV века, и траје до почетка ослободилачке борбе 1804. године, мада ни тада још не престаје страна власт над свим Србима и територијама које су они настањивали); 3. период 1804—1918. године (период националноослободилачке борбе, друштвеног развоја и класног диференцирања, појаве социјалистичких идеја и развоја радничке класе); 4. период 1918—1941. (друштвено-економске и политичке прилике и збивања после стварања Југославије 1918. године до II светског рата и окупације Југославије); и 5. период од 1941. године (период народноослободилачког рата, социјалистичке револуције и социјалистичке изградње земље), с тим што ће посебну пажњу посветити раздобљима и периодима друштвених борби за национално ослобођење и снагама које су тежиле напретку, посебно радничкој класи и њеним политичким организацијама и борбама.

У време када је формиран Историјски музеј Србије и усвојена његова концепција у Београду је већ радио један музеј историјског типа, који се бавио проучавањем и музеолошком презентацијом српске историје, али само једног и временски ограниченог њеног дела. То је био Музеј првог српског устанка, смештен у Конаку кнеза Милоша Обреновића у Топчидеру. Идеја о формирању овог Музеја настала је 1954. године, приликом организовања велике и репрезентативне изложбе којом је обележена јубиларна 150-годишњица првог српског устанка (1804—1954). »Полазећи са становишта широког значаја ове ослободилачке борбе српског народа и неопходне потребе да се и даље ради на систематском прикупљању и проучавању њених трагова, Републички одбор за прославу и Одбор за изложбу поднели су предлог Извршном већу НРС да Изложба прерасте у Музеј. Извршно веће је усвојило предлог и 16. јуна 1954. званично је основало Музеј.«⁸ Делатност овог Музеја обухватала је период од почетка устанка 1804—1815. године. (Касније, у саставу Историјског музеја Србије, поставка је проширена до добијања аутономије Србије Хатишерифор из 1833. године). Стручњаци Музеја радили су на систематском истраживању свега што је било везано за тих тридесетак година српске историје у првој половини XIX века, односно за први и други српски устанак.

Стварањем Историјског музеја Србије делокругом његових послова и задатака обухваћена је и тематика којом се до тада бавио Музеј првог српског устанка, па је престала потреба за његовим постојањем као самосталног музеја. Полазећи од те чињенице Комисија Републичког секретаријата за културу за израду Седмого-

⁷ Концепција је усвојена на седници Привременог савета Историјског музеја Србије, 18. маја 1966. године, а објављена је у Зборнику Историјског музеја Србије бр. 5/1968, стр. 140-148.

⁸ Извештај о раду Музеја првог српског устанка, Зборник Музеја првог српског устанка, I, Београд, 1959, стр. 167.

дишњег плана развоја музеја СР Србије предложила је спајање ова два музеја, што су њихове радне заједнице и прихватиле.⁹ Позитивно изјашњавање радних заједница и концепцијски приступ организацији и раду Историјског музеја Србије били су основа за доношење Одлуке Скупштине СР Србије о давању сагласности на одлуке радних заједница о припајању Музеја првог српског устанка у Београду Историјском музеју Србије.¹⁰

Х Х Х

Одмах после оснивања Музеј је започео и у протеклих 20 година обављао послове и задатке предвиђене средњорочним и годишњим програмима и плановима рада, којима се, у складу са законским и другим прописима, друштвеним договорима и самоуправним споразумима, остварује основна функција Музеја и обезбеђују интереси Републике и удруженог рада. Ове задатке и послове који се односе на: 1. заштиту уметничко-историјских дела, 2. послове заштите и коришћење културних добара од интереса за Републику, 3. коришћење уметничко-историјских дела путем њиховог излагања на сталним и повременим изложбама, 4. издавање публикација о покретним културним добрима и резултатима рада, као и различитих средстава информисања, 5. пропагирање културних добара и организовање најпогоднијих облика културно-образовне делатности, Музеј је остваривао у оквиру својих материјалних могућности, односно средствима која је за ту сврху обезбеђивао најпре преко Републичког фонда за културу, а затим преко Републичке заједнице културе и путем непосредне размене рада.

У остваривању своје програмске оријентације, чију основу чине стручни и научно-историјски послови од значаја за припрему сталне музејске поставке, Музеј је пуну пажњу поклатио заштити уметничко-историјских предмета. Ову своју функцију остваривао је: чувањем и одржавањем културно-историјских дела која представљају друштвену својину, а поверена су Музеју; прикупљањем — путем истраживачког рада, археолошких ископавања, откупом и поклонима — музејског материјала и његовим сређивањем и обрадом у оквиру музејских збирки; акцијама усмереним на решавање проблема адекватног смештаја Музеја и физичке заштите музејског материјала; путем препараторско-конзерваторских радова на свим материјалима који се доносе у Музеј а служиће за потребе сталне музејске поставке или су коришћени за студијске и друге тематске изложбе; учешћем у спровођењу мера заштите уметничко-историјских дела из своје надлежности од интереса за Републику: а) у земљи — вршењем надзора и увида и пружањем помоћи, у оквиру своје матичне надлежности, осталим музејима у СР Србији, посебно када је у питању утврђивање и проглашавање историјских предмета од изузет-

⁹ Одлуке радних заједница о припајању Музеја Првог српског устанка Историјском музеју Србије донете су одвојеним изјашњавањем на референдуму одржаном 16. фебруара 1966. године.

¹⁰ Наведена Одлука донета је на одвојеним седницама Просветно-културног већа Скупштине СРС од 28. априла 1966. и Републичког већа Скупштине СРС од 26. маја 1966. године.

ног и великог значаја за СР Србију и б) у иностранству — истраживањем, евидентирањем и предузимањем адекватних мера заштите евидентираних историјских предмета.

Истраживачки рад стручних радника Музеја обављан је у научним институцијама, архивима и другим музејима, као и на терену, ради изналагања материјала за изучавање одређених временских периода српске историје и за њихово коришћење као музејских експоната, а налазе се у тим институцијама или у приватном власништву. Посебан вид представљала су археолошко-историјска и архитектонска истраживања од значаја за осветљавање периода велике сеобе народа, долазак Словена на Балканско полуострво, формирање првих племенских заједница и начин друштвено-економског и културног живота словенских племена на Балканском полуострву, од њиховог досељавања, почетком VII века, до пада средњовековне српске државе под турску власт, у XV веку. Археолошка истраживања су организована самостално, нпр. на локалитету аварске некрополе у Малом Иђошу, или у сарадњи са другим институцијама. Са Завичајним музејем у Новом Пазару, Војним музејем и Археолошким институтом из Београда, вршена су, и још трају, археолошка истраживања Старог Паса — средњовековног Трговишта — код Новог Пазара; са Катедром за археологију Филозофског факултета у Београду обављани су археолошки радови на локалитетима аварских некропола у Бачком Петровом Селу и Бечеју, а са Археолошким институтом из Београда на подручју угроженом од стране хидроелектране Ђердап II, код Кладова.

За двадесет протеклих година велики број предмета од значаја за историју српског народа нашао се у збиркама Музеја путем откупа евидентираног или Музеју на откуп понуђеног материјала у приватном власништву, за који је оцењено да са историјског становишта може допринети музеолошком приказивању друштвено-политичког, економског, културног, просветног и других видова живота и развоја српског народа и његове државе од досељавања на Балканско полуострво до данашњих дана. Када су у питању ранији историјски периоди (средњи век, период стране власти) интересовање Музеја било је усредсређено, пре свега, на оруђа и алате, оружје, ратничку и војничку опрему, предмете свакодневног живота (посуђе, намештај, одећа, текстил, накит), значајна документа, печате, хералдичке и државно-симболичке знакове, новац, књиге, рукописе, илустрације, иконе, копије фресака, слике, гравире, карте и друге ретке предмете. За каснији период (XIX и XX век) предмети су знатно бројнији, чему доприноси и све већи развој индустријске производње, затим развој администрације, уметности и културе уопште. Музеј је наставио да своје збирке обогати што је могуће више музејским предметима и из овог периода, нарочито предметима — уникатима, с тим што је посебна пажња посвећена, полазећи од друштвеног значаја и интереса, проналажењу и откупу материјала који се односи на стварање пролетаријата и развој класног односа у Србији, на нарастање и развој радничког покрета, народноослободилачку борбу и социјалистичку револуцију, као и на период социјалистичке изградње Србије, као заједнице равноправних народа и

народности у оквиру Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. У том правцу упућиване су и препоруке највиших државних органа у Републици. »Препоручује се музејима да у проучавању и прикупљању уметничко-историјских дела посебну пажњу посвете музејском материјалу из периода радничког покрета и револуције...«, каже се у Закључцима о заштити уметничко-историјских дела у СР Србији.¹¹

Организованим и интензивним радом на проналажењу и прикупљању музејског материјала постигнути су значајни резултати, што је омогућило да се у Историјском музеју Србије, до краја 1982. године, формира 17 збирки са укупно 16.741 предметом и 10 фондова са 2.669 предмета.

I. Збирке:

ОВ	— Оружје и војна опрема	—	—	—	—	—	—	867 предмета
З	— Знамења	—	—	—	—	—	—	308 предмета
Р	— Реалије	—	—	—	—	—	—	570 предмета
У	— Униформе	—	—	—	—	—	—	127 предмета
Ф	— Фотографије	—	—	—	—	—	—	7.163 предмета
Пл	— Плакати	—	—	—	—	—	—	308 предмета
К	— Карте	—	—	—	—	—	—	366 предмета
Пи	— Печати	—	—	—	—	—	—	109 предмета
АМ	— Архивски материјал	—	—	—	—	—	—	1.346 предмета
ПТ	— Привредно техничка	—	—	—	—	—	—	336 предмета
Р	— Рукописи (књижевни)	—	—	—	—	—	—	32 предмета
Л	— Ликовна	—	—	—	—	—	—	1.112 предмета
Пу	— Примењена уметност	—	—	—	—	—	—	178 предмета
Књ	— Књиге	—	—	—	—	—	—	260 предмета
А	— Археологија	—	—	—	—	—	—	730 предмета
Н	— Нумизматика	—	—	—	—	—	—	864 предмета
Е	— Етнологија	—	—	—	—	—	—	2.065 предмета
	Укупно:	—	—	—	—	—	—	16.741 предмета

II. Фондови:

—	Синише Станковића	—	—	—	—	—	—	73
—	Валтровића и Милутиновића	—	—	—	—	—	—	790
—	Трише Кацлеровића	—	—	—	—	—	—	66
—	Едварда Русијана	—	—	—	—	—	—	3
—	Драгутина Покорног	—	—	—	—	—	—	24
—	Константина Раносовића	—	—	—	—	—	—	60
—	Драгише Лапчевића	—	—	—	—	—	—	70
—	Ђорђа Станојевића	—	—	—	—	—	—	582
—	Драгише М. Стојадиновића	—	—	—	—	—	—	874
—	Концентрациони и заробљенички логори	—	—	—	—	—	—	127
	Укупно:	—	—	—	—	—	—	2.669

¹¹ Закључци су усвојени на седници Извршног већа Скупштине СР Србије, 5. XI 1980. године, а објављени у »Скупштинском прегледу«, бр. 147 од 20. II 1981. године.

Из наведеног прегледа збирки и фондова види се да је у њима сакупљено укупно 19.410 предмета, међу којима се налазе и такви који су изузетно вредни и уникатни. Од значајних поклона које је Музеј добио наводимо, ради илустрације, само неке. Политички кажњеник у концентрационом логору Дахау, проф. др Душан Лалевић, поклонио је Музеју свој Дневник из логора — 402 цедуљице на којима је записивао догађаје у логору, а сачувао их је за спавањем у земљу. Злата Станојевић, из Београда, поклонила је 582 предмета из заоставштине проф др Ђорђа Станојевића, једног од пионира електротехнике у Србији. Породица академика др Синише Станковића, поклонила је Музеју 73 предмета који се односе на живот и рад овог истакнутог научног и друштвено-политичког радника. Осим наведених могли бисмо набројати још многе дародавце као што су: Михаило Грабовица, Олга Фирић, Коста Ковачевић, Милан и Живка Обреновић, Душан Витас (сви из Београда), Даница Ристовић из Краљева и други, који су, поклањајући Музеју разноврсне вредне предмете (партизанска одећа, оружје из НОБ-е, предмете са Солунског фронта, партизанска техника, уметничка дела и друго), обогатили збирке врло вредног музејског материјала који се чува у Историјском музеју Србије, а преко студијских и тематских изложби презентира широкој јавности.

О свим предметима које Музеј поседује води се детаљна евиденција. Евидентирање, сређивање, стручна обрада предмета обавља се у документационом центру кроз рад на документацији збирки фототеци и стручном архиву. Истовремено, кроз рад на хемеротеци и стручно информативним пословима евидентирају се и сређују подаци о стручном раду Музеја. Од његовог оснивања до 1982. године у Књигу уласка уведено је 18.485 предмета, а у Централну картотеку 13.485 потпуно обрађених и инвентарисаних експоната. Уз централну, воде се и помоћне стручне картотеке: хронолошка, предметна, тематска, ауторска (за ликовна дела) и картотека личности. У Главни инвентар уписано је 6.128 предмета, а воде се помоћне књиге: регистар свих уметничко-историјских дела, регистар разгледница и регистар помоћног музејског материјала. У оквиру фототеке обрађено је 4.500 негатива музејског и 3.200 ванмузејског материјала. У оквиру Стручног архива прикупљена је и обрађена богата документација и илустративни материјал о изложбеној делатности Музеја, а у Хемеротеци написи из штампе који се односе на рад Историјског музеја Србије у целини и изложбену и издавачку делатност свих музеја у СР Србији (без покрајина).

Послови техничке заштите музејског материјала обављају се у конзерваторско-препаратурској радионици, која већ 14 година ради у оквиру Музеја — од 1969. године. Радионица је амбулантног карактера и у њој се обављају послови чишћења, хемијске и механичке заштите, рестаурације и конзервације предмета од различитог материјала: метала, дрвета, текстила, коже, керамике и других. Од оснивања радионице до краја 1983. године конзервирано је 4.105 предмета (за: Историјски музеј Србије 2.727; Народни музеј у Лесковцу 1.151; Завод за заштиту споменика културе из Краљева 1.000; Завичајни музеј у Новом Пазару 100; Музеј »7. јул« у Белој Цркви

14 и за Катедру за археологију Филозофског факултета у Београду 113). Рестауриран је 61 предмет (за Историјски музеј Србије 50; за Народни музеј у Лесковцу 11). Очишћено је 2.027 предмета (за Историјски музеј Србије 2.000; за Музеј »7. јул« у Белој Цркви 28). У овој радионици обављено је и низ других послова техничке заштите — патинирање докумената, новина и цртежа, као и опремање ликовних дела, карата, цртежа, докумената, фотографија и другог материјала за потребе изложби.

Један од изузетно значајних задатака који је Историјски музеј Србије обављао у протеклом периоду свог постојања били су послови од интереса за Републику. У обављање ових послова и задатака који су проистицали из Закона о заштити културних добара¹² Историјски музеј Србије се укључио заједно са осталим музејима чији је један од задатака био и вршење ових послова. Тако Музеј већ од 1977. године учествује у изради подзаконских аката (7 прописа) и самоуправних споразума (2), а затим и у припреми података за »Извештај о стању и проблемима заштите културних добара и организација које врше делатност у овој области« и »Концепције развоја музеја у Републици«.

Године 1978. Историјски музеј Србије је, заједно са осталим музејима у оквиру Заједнице музеја Србије, отпочео рад на изради Предлога о утврђивању уметничко-историјских дела од изузетног значаја. У том циљу је при Историјском музеју Србије формирана посебна Комисија¹³ за избор историјских предмета од изузетног и великог значаја, састављена од стручњака из овог и других музеја, која је у сарадњи са свим музејима на територији СР Србије (без САП) до краја 1982. године завршила рад на изради Предлога предмета од изузетног значаја. Историјски музеј Србије је о овом Предлогу организовао стручно саветовање¹⁴ музејских радника СР Србије. Истовремено, започет је и рад на евидентирању историјских предмета од великог значаја.

У оквиру ове своје функције Музеј је обављао и послове везане за старање и чување добара од посебног значаја за историју и културу СР Србије, а која се налази у иностранству у првом реду у Грчкој, НР Мађарској и СР Румунији.

Х Х Х

После неколико година припремања, утврђивања и усвајања концепције о задацима, тематици и организацији, Историјски музеј

¹² Закон је усвојила Скупштина СР Србије 28. VI 1977. године, а објављен је у Службеном гласнику СР Србије бр. 28 од 14. VII 1977. године.

¹³ Комисија је радила у саставу: председник — Славо Шакота, музејски саветник у Музеју револуције народа и народности Југославије; секретар — Ђорђе Митровић, кустос у Историјском музеју Србије; чланови: Косана Јочић, виши кустос у Историјском музеју Србије, др Драгослав Пилетић, археолог у Војном музеју, Чедомир Јањић, директор Музеја ваздухопловства, Ангелина Станимировић, кустос Народног музеја у Титовом Ужицу, Слободанка Богдановић, кустос Народног музеја у Крагујевцу, Богданка Новаковић, кустос у Музеју града Београда и Драгослав Маринковић, кустос у Музеју Топлице у Прокупљу.

¹⁴ Саветовање је одржано у Историјском музеју Србије у Београду, 10. I 1983. године.

Србије је, на основу средњорочних и годишњих планова и програма рада, приступио реализацији концепције сталне музејске поставке организовањем, већ од 1967. године, низа изложби којима се приказују друштвено-политички односи, привреда, култура и сви други значајни процеси историјског развоја Србије од средњег века до данашњих дана. На тај начин, Музеј је врло брзо од оснивања отпочео са остваривањем своје јавне културне функције. Од 1967 до 1982. године Музеј је припремио 38 изложби, од којих 25 са тематиком из радничког покрета, народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције и социјалистичке изградње земље. Изложбе Историјског музеја Србије приказане су у многим местима, школама и радним организацијама у СР Србији. Најуспешнија сарадња успостављена је са завичајним музејима у Ваљеву, Титовом Ужицу, Чачку, Крагујевцу, Крушевцу, Лесковцу, Зајечару и Пожареоцу, који су били и организатори приказивања изложби Историјског музеја у наведеним градовима. Изложбе Музеја приказиване су и у многим другим местима СР Србије — Нишу, Ваљеву, Пироту, Тополи, Шапцу, Лозници, Пријепољу, Прибоју, Новом Пазару, Новој Вароши, Смедереву, Аранђеловцу и другима. На тај начин Музеј је врло широко остваривао један од основних задатака своје јавне функције »да обезбеђује коришћење уметничко-историјских дела у културне и друге сврхе путем њиховог излагања у оквиру сталних или повремених изложби и на други начин.¹⁵

Осим сарадње на приказивању својих изложби у градовима СР Србије, пружање стручне помоћи завичајним музејима, како на реализовању њихових сталних изложбених поставки, тако и по другим питањима од интереса за њихов развој, представљало је значајно поље активности Историјског музеја Србије. Резултат овакве сарадње Музеја су сталне музејске поставке у Тополи (спомен-поставка под називом »Вожд Карађорђе«), Новом Пазару (археологија и период НОБ) и Лесковцу (комплетна стална музејска поставка о историјском развоју Лесковца и околине)¹⁶; поставка меморијалног Музеја у фабрици »Гоша« у Смедеревској Паланци,¹⁷ где је 1926. године радио Јосип Броз Тито; меморијална изложба у Брајићима,¹⁸ код Горњег Милановца, о преговорима Јосипа Броза Тита са Дражом Михаиловићем 1941. године; меморијалног Музеја »7. јул« у Белој Цркви, посвећеног дизању устанка у Србији, 7. јула 1941. године; Музеја борбених и ослободилачких традиција(1804 —1941), такође у Белој Цркви¹⁹ и изложбе »Устанак у Србији 1941.« у Музеју у Столицама²⁰ код Крупња, као део заједничке изложбе свих република и покрајина о Устанку 1941. у Југославији. Сарадња са завичајним музејима одвијала се и кроз пружање стручне помоћи (на

¹⁵ Закон о заштити културних добара, чл. 116, »Службени гласник« СР Србије бр. 28/1977.

¹⁶ Поставка у Тополи урађена је 1969. године, у Новом Пазару 1973, а у Лесковцу 1974. године.

¹⁷ Поставка у Смедеревској Паланци урађена је 1977. године.

¹⁸ Изложба у Брајићима урађена је 1977. године.

¹⁹ Музеји у Белој Цркви отворени су 7. јула 1981. године.

²⁰ Изложба у Столицама урађена је 1979, а прерађена и допуњена 1981. године.

народности у оквиру Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. У том правцу упућиване су и препоруке највиших државних органа у Републици. »Препоручује се музејима да у проучавању и прикупљању уметничко-историјских дела посебну пажњу посвете музејском материјалу из периода радничког покрета и револуције...«, каже се у Закључцима о заштити уметничко-историјских дела у СР Србији.¹¹

Организованим и интензивним радом на проналажењу и прикупљању музејског материјала постигнути су значајни резултати, што је омогућило да се у Историјском музеју Србије, до краја 1982. године, формира 17 збирки са укупно 16.741 предметом и 10 фондова са 2.669 предмета.

I. Збирке:

ОВ	— Оружје и војна опрема	— — — — —	867 предмета
З	— Знамења	— — — — —	308 предмета
Р	— Реалије	— — — — —	570 предмета
У	— Униформе	— — — — —	127 предмета
Ф	— Фотографије	— — — — —	7.163 предмета
Пл	— Плакати	— — — — —	308 предмета
К	— Карте	— — — — —	366 предмета
Пи	— Печати	— — — — —	109 предмета
АМ	— Архивски материјал	— — — — —	1.346 предмета
ПТ	— Привредно техничка	— — — — —	336 предмета
Р	— Рукописи (књижевни)	— — — — —	32 предмета
Л	— Ликовна	— — — — —	1.112 предмета
Пу	— Примењена уметност	— — — — —	178 предмета
Књ	— Књиге	— — — — —	260 предмета
А	— Археологија	— — — — —	730 предмета
Н	— Нумизматика	— — — — —	864 предмета
Е	— Етнологија	— — — — —	2.065 предмета
	Укупно:	— — — — —	16.741 предмета

II. Фондови:

—	Синише Станковића	— — — — —	73
—	Валтровића и Милутиновића	— — — — —	790
—	Трише Кацлеровића	— — — — —	66
—	Едварда Русијана	— — — — —	3
—	Драгутина Покорног	— — — — —	24
—	Константина Раносовића	— — — — —	60
—	Драгише Лапчевића	— — — — —	70
—	Ђорђа Станојевића	— — — — —	582
—	Драгише М. Стојадиновића	— — — — —	874
—	Концентрациони и заробљенички логори	— — — — —	127
	Укупно:	— — — — —	2.669

¹¹ Закључци су усвојени на седници Извршног већа Скупштине СР Србије, 5. XI 1980. године, а објављени у »Скупштинском прегледу«, бр. 147 од 20. II 1981. године.

Из наведеног прегледа збирки и фондова види се да је у њима сакупљено укупно 19.410 предмета, међу којима се налазе и такви који су изузетно вредни и уникатни. Од значајних поклона које је Музеј добио наводимо, ради илустрације, само неке. Политички кажњеник у концентрационом логору Дахау, проф. др Душан Лалевић, поклонио је Музеју свој Дневник из логора — 402 цедуљице на којима је записивао догађаје у логору, а сачувао их је за спавањем у земљу. Злата Станојевић, из Београда, поклонила је 582 предмета из заоставштине проф др Ђорђа Станојевића, једног од пионира електротехнике у Србији. Породица академика др Синише Станковића, поклонила је Музеју 73 предмета који се односе на живот и рад овог истакнутог научног и друштвено-политичког радника. Осим наведених могли бисмо набројати још многе дародавце као што су: Михаило Грабовица, Олга Фирић, Коста Ковачевић, Милан и Живка Обреновић, Душан Витас (сви из Београда), Даница Ристовић из Краљева и други, који су, поклањајући Музеју разноврсне вредне предмете (партизанска одећа, оружје из НОБ-е, предмете са Солунског фронта, партизанска техника, уметничка дела и друго), обогатили збирке врло вредног музејског материјала који се чува у Историјском музеју Србије, а преко студијских и тематских изложби презентира широкој јавности.

О свим предметима које Музеј поседује води се детаљна евиденција. Евидентирање, сређивање, стручна обрада предмета обавља се у документационом центру кроз рад на документацији збирки. Фототеци и стручном архиву. Истовремено, кроз рад на хемеротеци и стручним информативним пословима евидентирају се и сређују подаци о стручном раду Музеја. Од његовог оснивања до 1982. године у Књигу уласка уведено је 18.485 предмета, а у Централну картотеку 13.485 потпуно обрађених и инвентарисаних експоната. Уз централну, воде се и помоћне стручне картотеке: хронолошка, предметна, тематска, ауторска (за ликовна дела) и картотека личности. У Главни инвентар уписано је 6.128 предмета, а воде се помоћне књиге: регистар свих уметничко-историјских дела, регистар разгледница и регистар помоћног музејског материјала. У оквиру фототеке обрађено је 4.500 негатива музејског и 3.200 ванмузејског материјала. У оквиру Стручног архива прикупљена је и обрађена богата документација и илустративни материјал о изложбеној делатности Музеја, а у Хемеротеци написи из штампе који се односе на рад Историјског музеја Србије у целини и изложбену и издавачку делатност свих музеја у СР Србији (без покрајина).

Послови техничке заштите музејског материјала обављају се у конзерваторско-препаратурској радионици, која већ 14 година ради у оквиру Музеја — од 1969. године. Радионица је амбулантног карактера и у њој се обављају послови чишћења, хемијске и механичке заштите, рестаурације и конзервације предмета од различитог материјала: метала, дрвета, текстила, коже, керамике и других. Од оснивања радионице до краја 1983. године конзервирано је 4.105 предмета (за: Историјски музеј Србије 2.727; Народни музеј у Лесковцу 1.151; Завод за заштиту споменика културе из Краљева 1.000; Завичајни музеј у Новом Пазару 100; Музеј »7. јул« у Белој Цркви

14 и за Катедру за археологију Филозофског факултета у Београду 113). Рестауриран је 61 предмет (за Историјски музеј Србије 50; за Народни музеј у Лесковцу 11). Очишћено је 2.027 предмета (за Историјски музеј Србије 2.000; за Музеј »7. јул« у Белој Цркви 28). У овој радионици обављено је и низ других послова техничке заштите — патинирање докумената, новина и цртежа, као и опремање ликовних дела, карата, цртежа, докумената, фотографија и другог материјала за потребе изложби.

Један од изузетно значајних задатака који је Историјски музеј Србије обављао у протеклом периоду свог постојања били су послови од интереса за Републику. У обављање ових послова и задатака који су проистицали из Закона о заштити културних добара¹² Историјски музеј Србије се укључио заједно са осталим музејима чији је један од задатака био и вршење ових послова. Тако Музеј већ од 1977. године учествује у изради подзаконских аката (7 прописа) и самоуправних споразума (2), а затим и у припреми података за »Извештај о стању и проблемима заштите културних добара и организација које врше делатност у овој области« и »Концепције развоја музеја у Републици«.

Године 1978. Историјски музеј Србије је, заједно са осталим музејима у оквиру Заједнице музеја Србије, отпочео рад на изради Предлога о утврђивању уметничко-историјских дела од изузетног значаја. У том циљу је при Историјском музеју Србије формирана посебна Комисија¹³ за избор историјских предмета од изузетног и великог значаја, састављена од стручњака из овог и других музеја, која је у сарадњи са свим музејима на територији СР Србије (без САП) до краја 1982. године завршила рад на изради Предлога предмета од изузетног значаја. Историјски музеј Србије је о овом Предлогу организовао стручно саветовање¹⁴ музејских радника СР Србије. Истовремено, започет је и рад на евидентирању историјских предмета од великог значаја.

У оквиру ове своје функције Музеј је обављао и послове везане за старање и чување добара од посебног значаја за историју и културу СР Србије а која се налази у иностранству у првом реду у Грчкој, НР Мађарској и СР Румунији.

Х Х Х

После неколико година припремања, утврђивања и усвајања концепције о задацима, тематици и организацији, Историјски музеј

¹² Закон је усвојила Скупштина СР Србије 28. VI 1977. године, а објављен је у Службеном гласнику СР Србије бр. 28 од 14. VII 1977. године.

¹³ Комисија је радила у саставу: председник — Славко Шакога, музејски саветник у Музеју револуције народа и народности Југославије; секретар — Борђе Митровић, кустос у Историјском музеју Србије; чланови: Косана Јочић, виши кустос у Историјском музеју Србије, др Драгослав Пилетић, археолог у Војном музеју, Чедомир Јањић, директор Музеја ваздухопловства, Ангелина Станимировић, кустос Народног музеја у Титовом Ужицу, Слободанка Богдановић, кустос Народног музеја у Крагујевцу, Богданка Новаковић, кустос у Музеју града Београда и Драгослав Маринковић, кустос у Музеју Топлице у Прокупљу.

¹⁴ Саветовање је одржано у Историјском музеју Србије у Београду, 10. I 1983. године.

Србије је, на основу средњорочних и годишњих планова и програма рада, приступио реализацији концепције сталне музејске поставке организовањем, већ од 1967. године, низа изложби којима се приказују друштвено-политички односи, привреда, култура и сви други значајни процеси историјског развоја Србије од средњег века до данашњих дана. На тај начин, Музеј је врло брзо од оснивања отпочео са остваривањем своје јавне културне функције. Од 1967 до 1982. године Музеј је припремио 38 изложби, од којих 25 са тематиком из радничког покрета, народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције и социјалистичке изградње земље. Изложбе Историјског музеја Србије приказане су у многим местима, школама и радним организацијама у СР Србији. Најуспешнија сарадња успостављена је са завичајним музејима у Ваљеву, Титовом Ужицу, Чачку, Крагујевцу, Крушевцу, Лесковцу, Зајечару и Пожареоцу, који су били и организатори приказивања изложби Историјског музеја у наведеним градовима. Изложбе Музеја приказиване су и у многим другим местима СР Србије — Нишу, Ваљеву, Пироту, Тополи, Шапцу, Лозници, Пријеполу, Прибоју, Новом Пазару, Новој Вароши, Смедереву, Аранђеловцу и другима. На тај начин Музеј је врло широко остваривао један од основних задатака своје јавне функције »да обезбеђује коришћење уметничко-историјских дела у културне и друге сврхе путем њиховог излагања у оквиру сталних или повремених изложби и на други начин.¹⁵

Осим сарадње на приказивању својих изложби у градовима СР Србије, пружање стручне помоћи завичајним музејима, како на реализовању њихових сталних изложбених поставки, тако и по другим питањима од интереса за њихов развој, представљало је значајно поље активности Историјског музеја Србије. Резултат овакве сарадње Музеја су сталне музејске поставке у Тополи (спомен-поставка под називом »Вожд Карађорђе«), Новом Паразу (археологија и период НОБ) и Лесковцу (комплетна стална музејска поставка о историјском развоју Лесковца и околине)¹⁶; поставка меморијалног Музеја у фабрици »Гоша« у Смедеревској Паланци,¹⁷ где је 1926 године радио Јосип Броз Тито; меморијална изложба у Брајићима,¹⁸ код Горњег Милановца, о преговорима Јосипа Броза Тита са Дражом Михаиловићем 1941. године; меморијалног Музеја »7. јул« у Белој Цркви, посвећеног дизању устанка у Србији, 7. јула 1941. године; Музеја борбених и ослободилачких традиција (1804 — 1941), такође у Белој Цркви¹⁹ и изложбе »Устанак у Србији 1941.« у Музеју у Столицама²⁰ код Крупња, као део заједничке изложбе свих република и покрајина о Устанку 1941. у Југославији. Сарадња са завичајним музејима одвијала се и кроз пружање стручне помоћи (на

¹⁵ Закон о заштити културних добара, чл. 116, »Службени гласник« СР Србије бр. 28/1977.

¹⁶ Поставка у Тополи урађена је 1969. године, у Новом Пазару 1973, а у Лесковцу 1974. године.

¹⁷ Поставка у Смедеревској Паланци урађена је 1977. године.

¹⁸ Изложба у Брајићима урађена је 1977. године.

¹⁹ Музеји у Белој Цркви отворени су 7. јула 1981. године.

²⁰ Изложба у Столицама урађена је 1979, а прерађена и допуњена 1981. године.

бази матичности) у стварању евиденција, обради музејске грађе и у изради концепција изложби историјског карактера.

Функцију излагања уметничко-историјских дела Музеј је остваривао и у оквиру своје сарадње са музејима у нашим другим социјалистичким републикама и социјалистичким аутономним покрајинама. Врло успешна сарадња остварена је са Повјесним музејем Хрватске и Музејем револуције народа Хрватске у Загребу, Музејем људске револуције у Љубљани, Покрајинским музејем и Музејем народне ослободитве у Марибору, Музејем револуције БиХ у Сарајеву, Историјским музејем Македоније у Скопљу, музејима Цетиња, Војвођанским музејем, Музејем социјалистичке револуције Војводине и Градским музејем у Новом Саду, Музејем Косова и Музејем револуције народа и народности САП Косово у Приштини. Сарадња је остварена и са музејима у другим местима па су изложбе Историјског музеја Србије приказиване и у Титограду, Пљевљима, Задру, Бања Луци, Љутомеру, Зрењанину, Кикинди, Сенти, Руми и другима

Музеј је, у протеклом периоду свога рада, значајну пажњу посветио успостављању и развијању међународне сарадње. Она се одвијала у складу са међудржавним уговорима и међусобним споразумима Историјског музеја Србије и музеја у иностранству, а реализована је организовањем и разменом изложби, студијским боравцима стручњака и разменом публикација. Сарадња је успостављена са Државним историјским музејом ордена Лењина у Москви (СССР), Музејем за немачку историју у Берлину (ДДР), Музејем историје комунистичке партије, револуционарног и демократског покрета СР Румуније у Букурешту, Музејем за историју радничког покрета *im. Marcina Kasprzaka* у Познању (НР Пољска) и Националним историјским музејем у Софији (НР Бугарска). Овако развијена међународна сарадња омогућила је да се, преко изложби Историјског музеја Србије,²¹ са значајним догађајима из историје срског народа и народа и народности који живе на територији СР Србије, а посебно са ослободилачким покретима против туђинске власти, револуционарним радничким покретом и социјалистичком револуцијом, упознају и многи грађани изван граница наше земље. О томе говоре изложбе приређене у иностранству као што су: »Устанак у Србији 1804«, »Социјалистички раднички покрет у Србији 1870—1918«, »Ужичка Република«, »Устанак у Србији 1941. у делима уметника«, »Концентрациони и заробљенички логори — насиље и отпор«, »Књижевност народноослободилачке борбе 1941—1945.«. Године 1981. Музеј је, поводом обележавања 100-годишњице успостављања америчко-југословенских дипломатских односа, припремио изложбу »Југославија и САД — Стогодишњица успостављања сарадње 1881—1981,« која је приказана у Сједињеним Америчким Државама.²²

²¹ Изложбена активност Историјског музеја Србије, како у СР Србији тако и на плану међурепубличко-покрајинске и међународне сарадње може се пратити кроз »Преглед изложби Историјског музеја Србије«, који се од 1975. године редовно објављује у **Зборнику Историјског музеја Србије**, бројеви: 11-12/1975, 13-14/1977, 15-16/1979, 17-18/1981 и 19/82.

²² Изложба је отворена 3. XII 1981. год. у просторијама америчког Секретаријата за иностране послове у Вашингтону у присуству истакнутих америчких и југословенских личности.

На принципу реципроцитета Историјски музеј Србије организовао је у Београду и другим местима СР Србије приказивање већег броја врло значајних и интересантних изложби музеја из иностранства, као на пример: »Борба немачких антифашиста 1933—1945«,²³ »60 година развоја Комунистичке партије Румуније«,²⁴ »Стаљинградска битка«,²⁵ »Пут кроз столеће — 100 година пољског радничког покрета«,²⁶ »Савремено бугарско сликарство«²⁷ и друге.

Осим наведених, планирано је успостављање сарадње и са музејима других држава, посебно несврстаних и земаља у развоју, о чему су сачињени и конкретни програми. Планирано је приказивање изложби у ЧССР, НР Мађарској, Француској, Грчкој, Норвешкој, Турској, Египту, Сирији, Тунису, Индији, Мароку, Етиопији, Малију, Бангладешу, ДР Вијетнаму, Шри Ланки, Куби, Мексику и Еквадору.

Х Х Х

Још једној својој значајној функцији која је, такође, утврђена већ поменутиим Законом о заштити културних добара, — издавачкој делатности, Музеј је у протеклом периоду, посветио значајну пажњу. Реч је, пре свега, о издавању **Зборника Историјског музеја Србије**, научно-стручног часописа у коме се објављују научни радови из свих периода историјског развоја српског народа и његове државе, радови из музеологије, као и резултати рада и развоја Музеја. Под овим именом часопис излази од 1968. године, када се појавио као бр. 5, а био је директни наставак часописа који је до тада, односно, до интеграције са Историјским музејом Србије, под именом **Зборник музеја првог српског устанка** издавао тај Музеј.²⁸ Замишљен као редовна годишња публикација, **Зборник Историјског музеја Србије** је неколико пута, углавном из финансијских разлога, морао бити издаван као двоброј. Закључно са 1981. годином објављено је 18 бројева, док овај 19-ти по реду, који је истовремено посвећен и 20-годишњици Историјског музеја Србије, покрива 1982. годину. У припреми је и бр. 20 који ће бити штампан током 1983. године.

Зборник Историјског музеја Србије чији су Уређивачки одбор, поред стручњака из Музеја, сачињавали а и данас чине углавном научни радници,²⁹ окупио је велики број сарадника — академика.

²³ Изложба Музеја за немачку историју из Берлина (ДДР).

²⁴ Изложба Музеја историје Комунистичке партије, револуционарног и демократског покрета СР Румуније у Букурешту.

²⁵ Изложба Државног историјског музеја Ордена Лењина у Москви.

²⁶ Изложба Музеја за историју радничког покрета im. Marcina Kasprzaka из Познања (НР Пољска).

²⁷ Изложба Националне галерије из Софије (НР Бугарска).

²⁸ У издању Музеја првог српског устанка објављена у четири броја наведеног часописа: бр. 1/1959, бр. 2/1960, и бр. 3-4/1964-1965.

²⁹ Чланови Уређивачког одбора, изван Музеја, били су: проф. др Павле Васић, др Рајко Веселиновић, др Голуб Добрашиновић, проф. др Василије Крстић, дописни члан САНУ, др Даница Милић, Душан Перовић, проф. др Бранко Петрановић, проф. Божидар Продановић, Миодраг Протић и Милорад Радевић. Од броја 19 у Уређивачком одбору су: др Младен Вукомановић, проф. др Момчило Спремић и др Владимир Стојанчевић, дописни члан САНУ.

професора универзитета, сарадника научних института, као и научних и стручних радника из музеја и других институција, који се баве изучавањем у области историје, историје уметности, археологије, етнологије, филозофије и других научних дисциплина.

У оквиру своје библиотеке »Из историје Србије«, Музеј је издавао и повремене публикације, као што су: **Драгојло Дудић — Животни пут једног сељака, књижевника и револуционара**, ИМС, Београд, 1977. (аутор мр Момчило Митровић, кустос ИМС); **Светозар Марковић и његово доба** — Илустративна биографија, Рад, Београд, 1978. (аутори: Ђорђе Митровић и мр Само Андрић, кустоси ИМС); Вук Стефановић Караџић: **Први српски устанак**, ИМС, Београд, 1979; **Овде је Србија рекла — Слобода**, ИМС, Београд, 1982. (аутор: Едиб Хасанагић, дугогодишњи (1963—1980) директор Историјског музеја Србије), а посвећена је устанку у Србији 7. јула 1941. године у Белој Цркви код Крупња. Заједно са Народном библиотеком у Београду Музеј је објавио, поводом 175-годишњице рођења Јована Старије Поповића, његову приповетку **Кнез Јанко из Коњске и дахија Аганлија** (за објављивање приредио Милорад Радевић, сарадник Историјског института Србије).

Објављена је, као посебно издање, и публикација **Историја школа и образовања код Срба**, књ. I,³⁰ ИМС, Београд, 1974, као и књига проф. др Павла Васића: **Униформе српске војске**, Просвета (у сарадњи са ИМС), Београд, 1980.

За штампу је, 1982. године, припремљена монографија **Порекло и карактеристике кабанице код Јужних Словена**³¹ магистарски рад мр. Жељке Шкорић, кустоса Историјског музеја Србије.

Изложбе које је Музеј презентирао јавности пратиле су, такође, посебне публикације, каталози или проспекти, са стручно припремљеним текстом о догађају или личности који чине садржај презентираних изложби, као на пример: **Историјски портрет у српском сликарству XIX века**, (аутор: Љиљана Константиновић, виши кустос ИМС), САНУ, Београд, 1972; **Устанак у Србији 1941. године у делима уметника** (аутори текста: Едиб Хасанагић: **Четрдесет прва у Србији**; мр Саво Андрић: **Књижевност**; Милена Николић: **Сценска уметност**; Никола Херцигоња: **Музика**; Љиљана Константиновић: **Ликовне уметности и Стеван Јовичић: Филм**), ИМС, Београд, 1973; **Излози српског ученог друштва — Истраживање српске средњовековне уметности 1871—1884**. (аутори: мр Соња Богдановић, сарадник Института за историју уметности и Љиљана Мишковић — Прелевић, виши кустос ИМ, САНУ), Београд, 1978. **Ужичка република** (аутори: Павле Стојковић, кустос, Марија Лукић и Љиљана Константиновић, виши кустоси и мр Саво Андрић, кустос ИМС), ИМС, Београд, 1979; **Устанак 1804**. (аутор

³⁰ Књига I обухвата дуги период од почетка писмености до 1790. године. Планиране су још три књиге за периоде 1790 — 1878, 1878 — 1918. и 1918 — 1941. »Периодизација је, каже се у Предговору књиге, извршена према културним епохама, а у новије доба према развоју школства«.

³¹ Од стране испитне комисије на Филозофском факултету у Београду, у саставу: проф. др Ђурђица Петровић, проф. др Петар Влаховић и доцент др Никола Павковић, рад је оцењен као вишеструки допринос познавању југословенске кабанице, па је Историјском музеју Србије упућен предлог да се овај рад штампа.

Едиб Хасанагић, директор Историјског музеја Србије) ИМС, Београд, 1979. и 1980; **Оружје и опрема средњевековног ратника у Србији** (аутори: Љиљана Лађевац, кустос ИМС и проф. др Ђурђица Петровић (оружје), ИМС, Београд, 1980; **Седамдесет пет година КУД Абрашевић у Београду 1905—1980.** (аутори мр Саво Андрић и Павле Стојковић, кустоси ИМС), заједничко издање ИМС, КУД »Абрашевић« и Културног центра Београда, Београд, 1980; **Привреда Србије у обнови и изградњи 1944—1950** (аутор Миодраг Петровић, кустос ИМС), ИМС, Београд, 1981; **Димитрије Туцовић и социјалистички покрет у Србији 1881—1914,** (аутор Ђорђе Митровић, кустос ИМС), ИМС, Београд, 1981; **Књижевност народноослободилачке борбе 1941—1945.** (аутор мр Саво Андрић, кустос ИМС), ИМС, Београд, 1981; **Развој индустрије и положај радника у Србији 1850—1914.** (аутор проф др Никола Вучо), ИМС, Београд, 1982. У припреми су пратеће публикације уз узложбе које ће Музеј организовати у току 1983. године: **Тимочка буна 1883.** (аутор др Андрија Раденић); **Социјалистички покрет у Србији и Карл Маркс** (аутор мр Ђорђе Митровић, кустос ИМС) и **Партизанска штампа и публицистика о Титу 1941—1945.** (аутори: мр Саво Андрић и Павле Стојковић, кустоси и Љиљана Константиновић, виши кустос ИМС).

Музеј у свом саставу има богату библиотеку приручног карактера која је настала редовном куповином, разменом и поклонима књига, часописа и листова неопходних за проучавање свих видова историјског развитка српског народа, као и развоја музеологије код нас и у свету. За двадесет година постојања Музеја у библиотеци је сакупљено 8900 књига, 2700 часописа и листова, од којих се као раритети воде 484, чијем је проналажењу и откупу посвећивана посебна пажња. Организована је размена публикација са 128 научних и културних институција у земљи (98) и иностранству (30). Истовремено су обављани сви стручни послови, од физичке обраде библиотечког материјала, сигнирања и инвентарисања до каталогизације и његовог смештаја у полице.

х х х

Сарадња са факултетима и школама у циљу стручне обуке студената и ученика, затим са научним институтима, архивима и библиотекама, као и са другим организацијама удруженог рада, нарочито, из непосредне производње, представљала је значајан део активности Историјског музеја Србије, посебно са становишта успостављања слободне размене рада и ширења, кроз акције Музеја, што већег интересовања у производним радним организацијама за културу уопште, а посебно за делатност и акције Историјског музеја Србије. У том циљу Музеј је, преко својих кустоса, првенствено кроз акције проналажења и прикупљања музејског материјала, успоставио сарадњу са бројним организацијама удруженог рада из разних производних грана. Ова сарадња је посебно дошла до израза приликом организовања изложби »Привреда Србије у периоду обнове и изградње 1944—1950.« и »Развој индустрије и радничког покрета у Србији 1850—1918«, за чију је реализацију обезбеђен знатан број изложбених експоната управо од производних радних организација.

Развијање и других облика културно-образовне и пропагандне делатности саставни је део програмске активности Музеја. Организовање разговора о изложбама и публикацијама које је издавао Музеј, предавања из историје друштвено-економског, политичког и култур-

ног развоја Србије, сарадња са самоуправним интересним заједницама културе, образовања и науке, Заједницом музеја Србије, са стручним друштвима и удружењима — историчара, историчара уметности, археолога, етнолога и другима, развијање информативне делатности кроз сарадњу са средствима јавног информисања (штампа, радио и телевизија), и преко других могућих форми (плакати, проспекти и сл.), све је, то било саставни део свакодневног 20-годишњег рада Музеја.

У свим наведеним, а и другим делатностима Музеја активно је учествовао и велики број сарадника и пријатеља, посебно преко Друштва пријатеља Историјског музеја Србије.³²) Циљ Друштва је »да помаже Историјском музеју Србије у проучавању, обогаћивању и популаризацији народне историје путем музејских изложби, издавањем публикација, организовањем предавања, развијањем сарадње са школама и другим радним организацијама у циљу ширења културе и образовања, као и да сарађује са музејским и другим установама и организацијама у циљу остваривања општих задатака које заједница поверава музејима«.³³) Органи Друштва били су Скупштина, Извршни и Надзорни одбор.³⁴)

Стручни послови Музеја праћени су и низом других послова који су остваривани у оквиру опште службе Музеја и службе рачуноводства. То су, пре свега, послови административно-правног карактера, послови из домена самоуправљања и самоуправних односа, стицања и расподеле дохотка и личних доходака, народне одбране и друштвене самозаштите, као и бројни послови стручно-техничког карактера везани за заштиту уметничко-историјских дела.

Међу најзначајније, спадали су послови самоуправног организовања, израда нормативних аката и њиховог усаглашавања са Уставом, Законом о удруженом раду, Законом о заштити културних доbara и другим законима, самоуправним споразумима и осталим прописима од значаја за самоуправљање, рад и развој Музеја. У ове послове, кроз самоуправне органе и њихова радна тела — комисије, радне групе и сл. ангажовани су сви радници Музеја. Своја самоуправна права радници Музеја су остварили преко Збора радних људи као највишег органа самоуправљања у Музеју. Сва питања од ширег друштвеног интереса, као што су средњорочни планови и годишњи програми рада, развојна политика Музеја и слична, разматрана су на седницама Програмског савета чији су чланови представ-

³² Оснивачка скупштина Друштва пријатеља Историјског музеја Србије одржана је 7. III 1967. године у Београду, а Републички секретаријат за унутрашње послове СР Србије, својим решењем 13 бр. 3729/1 од 27. III 1967. године, уписао је Друштво пријатеља Историјског музеја Србије у Регистар удружења грађана под редним бројем 58.

³³ Правила Друштва пријатеља историјског музеја Србије, чл. 4, Библиотека Друштва пријатеља Историјског музеја Србије, свеска 1, ИМС, Београд, 1967. и Зборник Историјског музеја Србије, бр. 5/1968, стр. 150.

³⁴ За првог председника Извршног одбора Друштва пријатеља Историјског музеја Србије изабран је др Сима Ђирковић, професор Филозофско-историјског факултета у Београду; за секретара Ђорђе Тешић, а за благајника Милена Рашковић, кустоси Историјског музеја Србије. За председника Надзорног одбора изабран је потпуковник Љубинко Марковић, кустос Војног музеја у Београду.

ници друштвено-политичке заједнице и радници из Музеја. Питања из области стручног рада Музеја — планови, програми, стручни рад и усавршавање, међумузејска, међурејубличко-покрајинска и међународна сарадња, концепције и синописи планираних изложби и други послови стручног карактера били су предмет разматрања Стручног већа, састављеног од стручних радника — кустоса Музеја. Своја мишљења и предлоге Стручно веће и Програмски савет су достављали Збору радника Историјског музеја Србије, који је доносио коначне одлуке. На челу Музеја налази се директор, као инокосни пословодни орган.

Звучи парадоксално, посматрајући обим извршених послова, да је Историјски музеј Србије, који ни после 20 година постојања нема своју музејску зграду, па чак ни неки одговарајући изложбени простор, обавио толике послове и постигао такве резултате на плану сарадње са другим музејима и приказивања изложби који су га афирмисали не само у нашој земљи него и изван њених граница.

Чињеница је, међутим, да је Музеј за све протекло време био суочен са бројним проблемима међу којима су најзначајнији били и остали проблеми смештаја, кадровски и финансијско-материјални.

Када је основан, 1963. године, Музеј је био смештен у неколико просторија (канцеларија) у згради на Теразијама бр. 10/VI. Иако неподесне, ове просторије су за почетак одговарале намени, јер је у Музеју тада радило само неколико радника, а са прикупљањем експоната и формирањем збирки тек се отпочело.

После разраде и усвајања концепције Музеја и јасно изграђених ставова у погледу прикупљања музејских експоната, уласка у састав Историјског музеја Србије и Музеја I српског устанка, као и кадровског попуњавања извршеног 1966. године, постало је неопходно да се Музеју обезбеди бољи смештај за рад. То је и учињено 1967. године, када је Музеју додељен нешто повољнији простор у згради рејубличких органа Управе, у Немањиној улици бр. 24/VII. Музеј је добио 16 просторија: 14 за рад кустоса, једна за документацију и једна за библиотеку, а у сутерену зграде депо за смештај експоната, површине свега 40 м². Део експоната и конзерваторско-препараторска радионица смештени су у Конаку кнеза Милоша у Топчидеру, где се налазила стална изложба посвећена Устанку 1804—1833. године.

Упоредо са ширењем делатности Музеја увећавали су се и његови проблеми. Простор којим је располагао за рад, чување и заштиту музејског материјала постајао је све неподеснији. Простор за чување експоната, помоћног материјала, музејских помагала и амбалаже, није ни приближно задовољавао потребе, па су се музејски експонати све више гомилали по радним просторијама. Ситуација се још више погоршала затварањем Конака кнеза Милоша у Топчидеру, 1972. године, због угрожености зграде влагом и вибрацијама. Програмом санације и рестаурације, чија је реализација започета тек 1981. године, предвиђено је оспособљавање Конака за поновно коришћење од Историјског музеја Србије у року од 5 година од почетка радова. Готово истовремено погоршан је положај Музеја и у Немањиној 24, јер је број просторија које је Музеј до тада користио смањен са 16 на свега 10, од којих две служе за потребе библиотеке и

музејске документације, а свега 8 за рад 28 радника Музеја, а уз то и за смештај опреме и бројних музејских предмета.

Конзерваторско-преparatorска радионица је смештена у малу неодговарајућу просторију, без довољно ваздуха и дневне светлости, док за музејски материјал нису уопште обезбеђени адекватни услови чувања и заштите. Зато је решење проблема депоа за чување музејских експоната и данас присутно и акутно.

Тешкоће смештаја одражавале су се и на кадровску структуру Музеја. Простор није дозвољавао да се Музеј, у кадровском погледу, развија према стварним потребама, што је успоравало изучавање одређених историјских периода, а самим тим и њихову музеолошку презентацију. На овакво стање Музеј је често указивао, оно је констатовано и на бројним састанцима у органима и телима републичке управе, Републичкој заједници културе и друштвено-политичким организацијама. Проблем је, међутим, остајао нерешен, јер је увек везиван за решавање његовог смештаја.

У Музеју сада ради 17 кустоса и виших кустоса, са високом школском спремом (9 историчара, 2 историчара уметности, 1 археолог, 1 етнолог, 1 књижевник (за историју просвете и културе), 1 педагог и 2 кустоса за музејску документацију). Историчари, по један, покривају следеће периоде: средњи век, период турске власти до 1804. године, XIX век до Берлинског конгреса 1878. године, период од 70-тих година XIX века — од појава социјалистичких идеја до 1918. године, период између два светска рата 1918—1941. и период социјалистичке изградње земље од 1945. године. Један историчар је покривао и период НОБ и социјалистичке револуције, све до 1982. године, када је њихов број повећан на три. Остале запослене раднике у Музеју чине: директор (историчар), секретар (правник), шеф рачуноводства (виша школска спрема), благајник, администратор, књижничар, препаратор и економ (средња школска спрема), дактилограф I-а класе, и два радника за обављање помоћних техничких послова. Укупно у Музеју ради 28 радника.

Проблеми финансијске природе такође су присутни у раду и развоју Музеја. Средства којима Музеј располаже, а обезбеђује их преко Републичке заједнице културе, нису довољна за остваривање његових програмских задатака, због чега су неке планиране акције и по више година одлагане. Један део средстава Музеј је обезбеђивао и из других извора, у првом реду по принципу слободне размене рада, презентирањем својих изложби или учешћем у организовању меморијалних и других сталније поставки у другим музејима или радним организацијама. Све то, међутим, није било довољно, па је овај проблем и даље присутан.

Настојања Музеја да се реше његови проблеми, у првом реду смештајни и кадровски, стари су колико и сам Музеј. Они су чешће разматрани од Скупштине СР Србије, Извршног већа и њихових радних тела, Републичког секретаријата, односно Републичког комитета за културу, као и у Републичкој заједници културе. Председништво Скупштине СР Србије разматрало је, 5. децембра 1973. године, концепцију, рад и проблеме Историјског музеја Србије и закључило да је „дотадашњи рад Музеја, потврдио утврђени концепт о организа-

цији и развоју и да нема разлога да се овај концепт мења«. Такође је констатовано да „за реализацију овог концепта развоја нису обезбеђена довољна материјална и финансијска средства. . .«. И Извршно веће Скупштине СР Србије је, приликом разматрања проблема овог Музеја, 26. III 1974. године, закључило »да је Историјски музеј, упркос материјалним тешкоћама успешно извршавао раније утврђени концепт програмског и општег развоја, да је питање простора и смештаја једно од горућих питања активности Музеја које се поставља од самог оснивања Музеја па се због тога као хитан проблем поставља изналажење простора« и да је »у Музеју неопходно кадровско јачање«. И неколико година касније, 11. VI 1980. Извршно веће Скупштине СР Србије доноси закључак »да не постоје разлози за измену концепције о раду и задацима Историјског музеја Србије, која је утврђена 1966. године, а касније у више наврта верфикована у одговарајућим републичким органима и у Председништву СР Србије, али је потребно да се створе материјални, просторни и кадровски услови у којима ће Историјски музеј Србије моћи да одговори својим задацима«. Веће је такође оценило »да у наредном средњорочном периоду постоји акутна потреба за обезбеђење основних смештајних услова«.

Године 1981, проблеми Музеја били су поново предмет разматрања у Председништву СР Србије, а 17. марта 1982. и Извршног већа Скупштине СР Србије. Разматрани су конкретни предлози Историјског музеја Србије за решење његових проблема. По овом питању вођени су бројни разговори и са представницима Скупштине града Београда.

Наведени подаци показују да је Историјски музеј Србије стално настојао да реши проблеме који су спутавали његов развој и онемогућавали спровођење његових задатака утврђених, како Одлуком о оснивању, тако и Законом о заштити културних добара, и другим одлукама и прописима. Већ од првих дана ових својих настојања Музеј је указао на око двадесетак зграда у Београду које би одговарале за привремено или трајније решење његовог смештаја, односно за сталне музејске поставке одређених историјских периода.³⁵ Као нај-

³⁵ У предлогу Историјског музеја Србије, урађеном још пре 15 година наведени су следећи објекти: Кафана код „?“ (Улица 7. јула бр. 6), Конак књегине Љубице (Кнеза Симе Марковића бр. 8); Реалка (Узун Миркова бр. 14); Очна клиника (Џорџа Вашингтона бр. 19); зграда Народне библиотеке, односно старог хотела »Српска круна« (Кнез Михајлова 56); блок зграда у Кнез Михајловој бр. 46, 48, и 50; Кућа Алексе Крмановића у којој је био смештен Протокол ССИП-а (Теразије бр. 34); Спасићева задужбина (Кнез Михаилова бр. 33); Ликовна академија (Кнез Михаилова бр. 53—55); Железничка станица (Трг братства и јединства); бивши Офицерски дом (касније Дом „Пане Ђукић“ односно Студентски културни центар, Маршала Тита бр. 48); Трећа београдска гимназија (Његошева бр. 15); магацин предузећа „Текстил“ (7. јула бр. 16); зграда у којој је смештен Институт за криминолошка истраживања (Грачаничка бр. 18); зграда САНУ (Кнез Михаилова бр. 35); Стари двор (надашња Скупштина града Београда), Нови двор (данас Председништво СР Србије) и зграда Скупштине СФРЈ; зграда некадашње Општине града Београда, а после ослобођења и ИОНО-а Београда (Узун Миркова бр. 1). Осим наведених током бројних разговора помињане су и друге зграде, као на пример: зграда Класне лутрије, односно Историјског архива Београда, а данас Београдске

реалније могуће решење данас, Историјски музеј Србије види у добијању зграде Протокола ССИП-а на Теразијама бр. 34, која је већ дуже времена празна и коју је и Извршно веће Скупштине СР Србије затражило од Скупштине града Београда за потребе Историјског музеја Србије. У овој згради Музеј би припремио сталну поставку о револуционарном радничком покрету, НОБ и социјалистичкој револуцији у Србији. У писму Комитету за образовање и културу Скупштине града Београда Историјски музеј Србије је дао следеће образложење: »Полазећи од историјско-културног значаја и вредности зграде на Теразијама бр. 34, од чињенице да све социјалистичке републике и покрајине имају своје музеје револуције, да једино СР Србија није решила питање простора за сталну музејску поставку НОБ и социјалистичке револуције у Србији, да је зграда Протокола на Теразијама већ годину и по дана празна, да би се овом зградом решило питање једног од најзначајнијих делова сталне поставке Историјског музеја Србије — периода револуционарног радничког покрета, НОБ и социјалистичке револуције 1918—1945. године, затим смештаја највреднијих музејских експоната — који представљају непроцењиво културно благо српске историје, адаптацијом поткровља обезбедио значајан радни простор за стручњаке Музеја и да би се у сутеренским просторијама могао организовати рад конзерваторско-препараторске радионице и фотолабораторије, јер за то постоје врло подесне просторије, а могла би се сместити и врло богата библиотека Музеја и Одељење документације, дошло се до закључка да би наведена зграда у овом тренутку омогућила да се један део проблема смештаја Историјског музеја Србије најзад успешно оконча. И само место на коме се зграда налази, у најпрометнијем, централном делу града, допринело би да се са историјом НОБ и социјалистичке револуције народа и народности СР Србије свакодневно упознају бројни посетиоци.«³⁶

Како су, на бази предлога Историјског музеја Србије, од стране одговарајућих републичких органа и комисија у 1981. и 1982. години предузете и конкретне мере у правцу решавања смештаја Музеја и изградње депоа за смештај музејских експоната, а траже се

банке (Васина бр. 20); зграда бившег Министарства просвете (Маршала Тита бр. 2); зграда у којој се налази „Геозавод“ (Карађорђева бр. 48) и друге.

³⁶ Писмо је упућено, заједно са писмом Републичке заједнице културе, 30. IX 1982. године, као одговор на писмо Градског комитета за образовање и културу од 3. IX 1982. године, у коме поред осталог пише: „Имајући у виду вашу заинтересованост и жељу да се стална намена и функција овога објекта што пре и друштвено што целисходније реше, молимо вас да писмено до краја септембра дате свој предлог за најадекватније решење који би у најкраћим цртама садржао елементе за одређивање основне намене, функције и основне изворе финансирања за нужну адаптацију и за касније функционисање и одржавање објекта“.

У писму Републичке заједнице културе, поред осталог, пише: „Републичка заједница културе ће, сходно својим материјалним могућностима и заједно са другим субјектима Републике узети активног учешћа. За ту сврху Заједница ће издвојити максимално средстава колико буде могла да се у што краћем року изврши адаптација зграде и створе услови да се програми Историјског музеја Србије у њој реализују“.

решења и за друге проблеме — кадровске и материјалне, постоји нада да ће Историјски музеј Србије престати да буде »Један уважени бескућник«³⁷ или »Музеј којег и нема«,³⁸ јер то целокупном својом 20-годишњом активношћу заслужује и с правом очекује.

Напомена: Овај рад Гојка Лађевића, директора Историјског музеја Србије, саопштен је на свечаној седници Програмског савета и Збора радника Музеја, 18. II 1983. године, у присуству већег броја представника републичких органа, друштвено-политичких организација, производних радних организација, организација у области културе, науке и образовања, као и чланови друштва пријатеља Историјског музеја Србије, поводом обележавања 20-годишњице постојања и рада Музеја (20. II 1963 — 20. II 1983.).

³⁷ Милан Ђоковић: „Историјски музеј Србије — Један уважени бескућник“, Зборник Историјског музеја Србије, 17—18, Београд 1981, стр. 237.

³⁸ Под наведеним називом објављен је у „Борби“, од 12. јануара 1982. године, текст Споменке Јелић, новинара овог листа, о неким проблемима Историјског музеја Србије.